

OSMANLI-ALMAN İKTİSADİ İLİŞKİLERİNE BİR PARANTEZ: HANSA BİRLİĞİ

A PARENTHESIS TO OTTOMAN-GERMAN ECONOMIC RELATIONS: THE HANSA LEAGUE

Burak ÇITIR*

Geliş Tarihi/Received:14.03.2022

Kabul Tarihi/Accepted:13.06.2022

ÇITIR, Burak, (2022), "Osmanlı-Alman İktisadi İlişkilerine Bir Parantez: Hansa Birliği", Belgi Dergisi, S.24, Pamukkale Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayını, Yaz 2022/II, ss. 431-448.

Öz

Ticari ilişkiler, birçok farklı etkenin bir araya gelmesi sonucu ortaya çıkan ekonomik birlikteliklerdir. Kuzey Alman kent devletlerinin on ikinci yüzyıldan itibaren Baltık Denizi'nde bulunan Gotland Adası'ndaki Visby kentinde temelini attığı Hansa Birliği de ticari ilişkiler sonucu ortaya çıkan böylesi bir birlikteliktir. Hansa Birliği zaman içerisinde kuzey ve batı Avrupa'da yer alan sayıları iki yüzü aşan kenti içerisine alan büyük bir konfederasyon yapısına bürünecektir. Birliğin ekonomik gücü kuzey Avrupa ve Baltık bölgesini domine etse de Reform Hareketleri ve Otuz Yıl Savaşları gibi Ortaçağ Avrupası'nı temelinden sarsan sosyal, dini ve ekonomik gelişmeler güçten düşmesine ve zamanla parçalanmasına neden olacaktır. Bu dönemde birliğin kuruluşunda etkili olan Lübeck ve Hamburg'un yanı sıra Bremen kentiyse 1867'de Kuzey Alman Konfederasyonu kurulana değin ekonomik birlikteliklerini Hansa Birliği adı altında devam ettirecektir. Hansa Birliği'nin Osmanlı İmparatorluğu'yla ilişkisiyse 1838 Balta Limanı Ticaret Anlaşması'na dayanmaktadır. Osmanlı arşiv belgelerinde Cemâhir-i Selâse-i Anseatik veya Vilhanseatik Cemahiri gibi benzer adlarla anılan Hansa Birliği, Osmanlı'nın İngilizlerle imzaladığı anlaşmanın imtiyazlarından yararlanmak isteyen diğer Avrupa devletleri gibi harekete geçmiştir. Dönemin Londra elçisi James Colquhoun aracılığıyla temasa geçen Hansa Birliği, Balta Limanı'ndan dokuz ay gibi kısa bir süre sonra istediğini elde edecektir. 20 Mayıs 1839'da imzalanan ve bilinen ilk Osmanlı-Alman imtiyazlı ticaret anlaşmasıyla Hansa Birliği, Osmanlı İmparatorluğu'nda bir de diplomatik elçilik açacaktır. Bu çalışmada, Osmanlı İmparatorluğu'yla imtiyazlı ticaret anlaşması imzalayan Hansa Birliği'nin kuruluş, yükseliş ve çöküş dönemlerine kısa da olsa yer verilirken aynı zamanda Osmanlı-Alman ticari ilişkilerinin tarihine de değinilmektedir. Bu sayede hem Osmanlı-Alman ticari ilişkileri hem de bu ilişkiler içerisinde Hansa Birliği'nin yeri resmi arşiv belgeleri, birincil ve ikincil kaynaklar üzerinden incelenmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: *Osmanlı İmparatorluğu, Hansa Birliği, Alman İmparatorluğu, Baltık, Ticaret*

*Arş. Gör., Sakarya Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, bcitir@sakarya.edu.tr, (<https://orcid.org/0000-0002-7199-6816>).

Abstract

Commercial relations are economic associations that emerge as a result of the combination of many different factors. The Hanseatic League, which the North German city-states laid the foundation in the city of Visby on Gotland Island, located on the Baltic Sea since the twelfth century, was also such a union that arose as a result of commercial relations. The Hanseatic League would become a large confederation structure that included more than two hundred cities located in northern and western Europe in time. Although the economic power of the League dominated northern Europe and the Baltic region, social, religious, and economic developments that shook Medieval Europe fundamentally, such as Reform Movements and the Thirty Years' Wars, would cause it to lose power and break up over time. In addition to Lübeck and Hamburg, which were effective in the foundation of the union during this period, the city of Bremen would continue its economic associations under the name of Hanseatic League until the North German Confederation was established in 1867. The relationship of the Hanseatic League with the Ottoman Empire was stood upon the 1838 Treaty of Balta Liman. The Hanseatic League, called by similar names such as Cemahir-i Selase-i Anseatik or Vilhanseatik Cemahiri in Ottoman archival documents, acted like other European states that wanted to take advantage of the privileges of the agreement signed by the Ottoman Empire with the British. The Hanseatic League, contacted through the London ambassador of the time, James Colquhoun, would get what it wanted in a short time like nine months after the 1838 Treaty of Balta Liman. With the first known Ottoman-German privileged trade agreement signed on May 20, 1839, the Hanseatic League would also open a diplomatic embassy in the Ottoman Empire. In this study, the establishment, rise and collapse periods of the Hanseatic League, which signed a privileged trade agreement with the Ottoman Empire, are briefly included and the history of Ottoman-German trade relations is also mentioned. In this way, both the Ottoman-German commercial relations and the position of the Hanseatic League in these relations will be examined through official archival documents, primary and secondary sources.

Keywords: *Ottoman Empire, The Hansa League, German Empire, Baltic, Trade*

Giriş

Alman İmparatorluğu'nun kurulduğu 1871 öncesinde Osmanlı İmparatorluğu'yla ilişkilerin her ne kadar sınırlı olduğu düşünülse de sanıldığı gibi değildir. Osmanlı-Alman ticari ilişkilerinde Alman coğrafyasını bir bütün olarak görmek hatalı olur. Aynı zamanda Alman İmparatorluğu'nun kuruluşunda lider rolü oynayan Prusya'yla olan ilişkileri de tek başına Osmanlı-Alman ilişkilerinde temel almak yine aynı hatayı sürdürmek olur. İktidarın ya da galibin tarihinin yazılması Osmanlı-Alman ilişkilerinde de kendisine yer bulmaktadır. İkili ilişkilerin tarihi üzerine yapılan çalışmalarda temelde Prusya'yla olan ilişkiler dikkate alınsa da Osmanlı'yla ticaret anlaşması imzalayarak konsolosluk açan Hansa Birliği'nden neredeyse hiç bahsedilmemektedir. Bu durumun yaşanmasında Alman birliğinin Prusya önderliğinde sağlanması ve Hansa Birliği'nin tam anlaşılammış olması kuvvetle muhtemeldir.

Hansa Birliği, kuruluşu on ikinci yüzyıla dayanan, ortaçağ ve erken modern Avrupa'nın bilinen en başarılı ve en geniş ticari birlikteliğidir. Fakat, sınırlarının en geniş olduğu ve iki yüzü aşkın kentin dahil olduğu dönemde dahi Osmanlı'yla ticaret yapabilecek ne sınırı ne de bağlantısı bulunmaktaydı. On sekizinci yüzyıla birlikte eski gücünü kaybettiği ve sadece Lübeck, Hamburg ve Bremen kentleriyle varlığını devam ettirdiği bir dönemde Hansa Birliği'nin Osmanlı'yla ilişki kurmaya çalıştığı görülmektedir. Bunda en önemli etkense Osmanlı'nın İngiltere'yle imtiyazlı ticaret anlaşması imzalamasıdır.

Osmanlı İmparatorluğu'nun İngilizlerle imzaladığı 1838 Balta Limanı Ticaret Anlaşması'yla başlayan süreçte, Hansa Birliği de İngilizlere sağlanan imtiyazlardan faydalanmak adına Osmanlı'yla yakınlaşmaya başlayacaktır. Osmanlı İmparatorluğu'na ait arşiv belgelerinde üç hür Hansa kentinin (Freie Hansestadt) oluşturduğu ve resmi belgelerde *Cemâhir-i Selâse-i Anseatik* veya *Vilhanseatik Cemahiri* gibi benzer adlarla anılan Hansa Birliği'yle ilişkiler kurulduğu görülmektedir. Karşılıklı ilişkiler, 1839'da imzalanan *Osmanlı Devleti ile Vilhanseatik Cumhuriyeti Arasında Seyri Sefain ve Ticaret Anlaşması*¹yla başlamış ve birliğin 1867'de Kuzey Alman Konfederasyonu'na dahil olmasına kadar devam etmiştir.

Mevcut literatürde, Hansa Birliği'nin tarihiyle ilgili çok sayıda çalışma bulunmaktadır. Hatta, ilgili bazı çalışmalarda kentler düzeyinde tüccarların hangi kentte hangi tüccarla ilişkide bulunduğunu gösteren prosopografik kataloglamayla ticari ağları ortaya konmaktadır.² Ne yazık ki bu türden çalışmalar farklı dillerdeki literatürde çokça yer alırken Türkçe literatürde Hansa adıyla ilgili çalışmalar parmakla sayılabilecek kadar az sayıdadır. Direkt olarak *Hansa Birliği* adıyla yapılan ilk tez çalışması Ahmet Ballıkaya'ya aittir. Bu çalışmada birliğin tarihi incelenirken Osmanlı İmparatorluğu'yla olan ilişkilere değinilmemiştir.³ Kübra Mamak'ın tez çalışmasındaysa Osmanlı İmparatorluğu ile Hansa Birliği arasındaki ilişkilere devlet salnameleri üzerinden değinilmiştir.⁴ Kübra Mamak'ın Necati Çavdar ile ortak yayınlanan çalışmasıysa Osmanlı-Hansa Birliği ilişkilerini konu

1 *Mecmua-i Muâhedat*, C. 1, İstanbul: Hakikat Matbaası, 1878, s. 94; BOA, HR. SYS., 1887/2-1; BOA, İ.HR., 8/374-1.

2 Mike Burkhardt, *Der Hanisch Bergenhandel im Spätmittelalter*, Köln,Weimar, Wien: Böhlau Verlag, 2009.

3 Ahmet Ballıkaya, "Hansa Birliği", Yüksek Lisans Tezi, Mersin: Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2018.

4 Kübra Mamak, "Devlet Salnamelerine Göre Osmanlı Hariciye Teşkilatı (1847-1877)", Yüksek Lisans Tezi, Tokat: Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2017.

edinmesinden dolayı değerlidir.⁵ Onur İnal⁶, Selma Aytüre vd.⁷ ve Hülya Derya⁸ da yayınlanan çalışmalarında hem Hansa Birliği hem de Osmanlı-Hansa ilişkilerine değinmektedirler.

Bu çalışmadaysa, Hansa Birliği'nin hangi süreç sonucunda kurulduğu ve birliğin diğer Alman kentleriyle varolan farklılıklarına kısa da olsa yer verildikten sonra Osmanlı-Alman ticari ilişkilerindeki yerine bakılacaktır. Burada en dikkat çeken durumsa Alman İmparatorluğu öncesinde ilgili coğrafyada tek söz hakkının Prusya'ya ait olmadığı, Hansa Birliği'nin de özerk yapısıyla bölgede etkin olduğudur. Bu ayrıntıya dikkat etmeden yapılacak yorumlar hem Hansa Birliği'ni hem de Alman coğrafyasındaki diğer devlet yapılanmalarının tam anlamıyla anlaşılmasına neden olacaktır. Bu kapsamda Osmanlı-Hansa ilişkileri arşiv belgeleri ve birincil kaynaklar üzerinden incelenmeye çalışılacaktır.

A. Hansa Birliği'nin Tarihine Kısa Bir Bakış

Hansa Birliği ya da Hansa, bazı kaynaklarda *Alman Hanse* olarak da adlandırılan, kuzey Alman kasabaları/kentleriyle kendi toprakları dışında faaliyet gösteren Alman tüccar toplulukları tarafından karşılıklı ticari çıkarları korumak adına kurulan bir organizasyondur. On üçüncü yüzyıldan on beşinci yüzyıla kadar kuzey Avrupa'nın ticari hayatına egemen olan Hansa isminin kökeniyle ilgili birçok varsayım bulunsa da temelde *birlik* veya *şirket* için kullanılan Gotik bir kelimedenden türetilen *lonca* veya *dernek* anlamına da gelen bir ortaçağ Almanca tabiridir.⁹

Ortaçağ Avrupası'nda soylulara karşı tüccarlar ve zanaatkarların zaman içerisinde örgütlenmesiyle oluşturulan loncalar, sosyal yapının bir parçası haline geldi. Aynı zamanda loncalar, ticaret yollarının yanı sıra bağlı oldukları kent ve ülkelerde kendi ekonomik çıkarlarını ve diplomatik ayrıcalıklarını korumak adına daha geniş birlikler de kurmaya başladı.¹⁰ Hansa Birliği de bu şekilde bir örgütlenmenin ürünüdür. Bu birliğe dahil olan kentlerin kendi hukuk sistemleri ve karşılıklı koruma ve yardım için kullanılan orduları bulunuyordu. Buna rağmen, birlik bir devlet yapılanmasından ziyade genel anlamda bir kent devletleri konfederasyonu formatındaydı.

Hansa Birliği'nin merkezi sayılan ve *Baltık'ın Kraliçesi* olarak da adlandırılan Lübeck¹¹, dönemin Saksonya ve Bavyera Dükü Aslan Heinrich (Heinrich der Löwe) tarafından on ikinci yüzyılda önemli bir ticaret merkezi haline getirildiğinde kentte yaşayan tüccarlar

5 Necati Çavdar, Kübra Mamak Çam, "Türk-Alman Araştırmalarına Bir Katkı: Tanzimat Dönemi'nde Osmanlı Devleti-Cemâhîr-i Selâse-i Anseatic Münasebetleri", *Journal of History Studies*, Vol. 10 Issue 6, September 2018, p. 45-62.

6 Onur İnal, "Osmanlı İmparatorluğu ve Hansa Tüccarları (1839-1867)", *Toplumsal Tarih*, 167, Kasım 2007, s. 60-67.

7 Selma Aytüre, Semra Aydoğdu Bağcı, Ömer Berki, "Hansa Birliği (Avrupa Birliği'nin Sonu Da Avrupa Birliği Gibi Mi Olacak?)", *International Journal of Social Science*, No. 58, p. 523-541.

8 Hülya Derya, Tahir Öğüt, "Alman İktisat Tarihinde Hanse Birliği ve Lüpek Kenti Örneği", *Avrasya İktisat İşletme Dergisi*, S. 7, 2016, s. 13-31; Hülya Derya, "Hanse Birliğinden Hanse Kentlerine: Hanse Tüccarları Üzerine Ekonomi Politik Değerlendirme", *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 17, S. 66, 2018, s. 801-815.

9 Hibbert, A. Boyd, "Hanseatic League", *Encyclopedia Britannica*, <https://www.britannica.com/topic/Hanseatic-League>, (Son Erişim Tarihi: 20.02.2022).

10 Pınar Ülgen, "Geç Ortaçağ Avrupasında Lonca Teşkilatı", *History Studies* 5/2, A Tribute to Prof. Dr. Halil İnalçık, 2013, p. 473-474.

11 Karl Pagel, *Die Hanse*, Oldenburg: Gerhard Stalling, 1942, s. 47.

farklı kentlerdeki diğer loncalarla bağlantı kurmaya başladı.¹² Zamanla gelişen ikili ve çok taraflı ilişkiler yüzyılın sonuna doğru tüccarları bir birlik altında birleşme kararı vermelerine neden olmuş olabilir. Bu sayede öz kaynaklarını bir araya getirmek, birbirlerini korumak ve kârlarını artırmak adına beraber hareket edebileceklerdi.

On ikinci yüzyılın başlarına kadar Rus ve Baltık kentleri arasındaki ticarete Gotland Adası'ndaki Visby kenti¹³ önemli bir yere sahiptir. Rusların zamanla doğu ticaretine yönelmeleriyle ada çevresindeki ticari faaliyette kuzey Avrupa kentleri, özellikle de Alman kentleri aktif rol oynamaya başladı. Ruslardan boşalan alanda sayısız Alman seçkin tüccarın varlık göstermesi ve adaya ticaret için gelmeleriyle burada bir birlik kurmanın temeli de atılmaya başlandı. Visby, Baltık ve Rus ticaretinin ana merkezlerinden olan Novgorod (şimdi Veliky Novgorod) ile ticarete önemli bir aktarma merkezi konumundaydı. Visby kentinin bu özelliği sayesinde Alman tüccarlar, Baltık'ın doğu kıyısında önemli kentlerin kurulmasına da katkıda bulundu; Riga (1201), Reval (1219) (günümüzde Tallinn), Dorpat (1224) (günümüzde Tartu) ve Danzig (günümüzde Gdańsk) bu kentlerden birkaçıdır. Böylece, on üçüncü yüzyılın başlarında Almanlar, Baltık'ta uzun mesafeli ticaretin neredeyse tekeline sahipti.¹⁴

Alman tüccarların Gotland merkezli oluşturmaya başladıkları bu yeni iktisadi düzenin temel amacı ticari olarak kazançların artırılmasıydı. Bu düşünce zamanla bölge kentleri arasında da kabul görekken yenilerinin katılımıyla genişleyen bir ağa dönüştü. Temelde, Alman kökenli kent devletlerini kapsayan yapı, ileride de görüleceği üzere neredeyse tüm kuzeybatı Avrupa ve Baltık'a kıyısı bulunan kentleri içerisine alan bir yapıya dönüşecektir.¹⁵ İşin ilginç yanı sıra ileride birlik haline gelecek olan bu yapının kurucuları Alman kökenli olmalarına karşın işlerini Baltık kıyısındaki kentlerde genişlettikten sonra Alman kentlerine yaymaya başlamışlardır.

Büyük ölçüde kendi çabalarıyla bir birlik oluşturan ve başarılar elde ederek tarihte görülmemiş bir bağımsızlıkla hareket edebilen birlik, Baltık Denizi'nin neredeyse kapalı olan havzasından batıdaki Kuzey Denizi'ne doğru genişlemeye başladı. 1237 gibi erken bir tarihte İngiliz topraklarında da imtiyazlar elde edildi. Her ne kadar birliğin o anda batıda ulaştığı en uç nokta İngiltere olsa da birliğin batıdaki merkezi burası değildi. Flanders'de bulunan Brugge, bu dönemde birliğin batıdaki en önemli merkeziydi. Öyle ki, bilinen dünyanın her yerinden tüccarlar buraya sadece ticaret yapmak amacıyla değil aynı zamanda birbirlerinin ticari tecrübelerinden de faydalanmak adına gelmekteydi.¹⁶

12 Georg Friedrich Sartorius, *Urkundliche Geschichte des Ursprunges der deutschen Hanse*, Herausgegeben von J. M. Lappenberg, Erster Band, Hamburg: Friedrich Perthes, 1830, s. 12.

13 Baltık Denizi'nin en büyük adası, günümüzde İsveç'e bağlıdır. Aynı zamanda, "Gotland, her şeyden önce, Alman tüccarların Baltık-Rus işletmeleri için bir üstü." Walthar Stein, *Beiträge zur Geschichte der deutschen Hanse*, Giessen: J. Ricker'sche Verlagsbuchhandlung, 1900, p. 7.

14 Stein, 1900, s. 3; Terrence Henry Lloyd, *England and the German Hanse 1157-1611*, Cambridge: Cambridge University Press, 1991., s. 5.

15 Ahmet Ballıkaya, *Hansa Birliği*, Mersin: Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, 2018, s. 2-3.

16 Günümüzde Belçika'nın Kuzey Denizi'ne kıyısı bulunan bölgeleri için kullanılan bir addir; Döneminin son derece gelişmiş sanayisi, zengin eğitim merkezi ve güney-batı Avrupa'dan her zamankinden daha fazla sayıda yabancı tüccarın varış noktası olan Flandre, doğu Avrupa ile daha yakın ve eşit bir ilişkiye sahipti. Stein, 1900, s. 5; Kontore im Ausland, Brügge, <https://www.hanse.org/hanse-historisch/die-geschichte-der-hanse/kontore-im-ausland/>, (Son Erişim Tarihi: 20.02.2022).

Birliğin önemli kentlerinden ve kurucu ortakları arasında yer alan Lübeck ve Hamburg, çok daha önceleri tuz ve ringa balığı ticaretini tekelleştiren resmi bir ortaklığa sahipti. Gotland'la gerçekleştirilen ticaret ve oluşturulan yeni birlik havası etkisini hemen gösterecek ve ileride Hansa Birliği'nin temeli sayılacak olan *Artlenburger Ayrıcılığı* 1161 Ekim'inde imzalanacaktır.¹⁷ Belge, Baltık'ta ticaret yapan Gotland'daki tüccarlarla Lübeck kentindeki tüccarlar arasında bir dengeyi garanti ediyordu. Bu sayede gümrüksüz, koruma ve karşılıklı güvene dayalı özgür bir ticaret ortamı sağlanıyordu.

1. Hansa-İskandinav İlişkileri

Baltık Denizi'ne kıyası bulunan ve aynı zamanda ticari faaliyetler yürüten İskandinav kentleriyle Hansa Birliği arasındaki ilişki, birlik kurulmadan öncesine dayanmaktadır. İskandinav coğrafyasının hemen yanı başındaki Gotland Adası'nda örgütlenerek birlik oluşturulmasına karşın birbirleriyle herhangi bir ilişkide bulunmamaları tesadüf değildi. Bu durumun yaşanmasında Hansa ile İskandinav ülke/kentlerinin rekabet içerisinde yer almaları büyük etkiye sahipti. Danimarka Kralı II. Valdemar'ın yenilgiye uğratıldığı Bornhöved Savaşı (1227) sonrasında Hansalılar, önemli ayrıcalıklar elde ettiler. Bu tarihte her ne kadar resmi bir birliğe sahip olmasalar da Hansa tüccarları ilk defa kolektif hareket ederek haklarını savunmaktadır. Norveç Kralı'nın 1284'te Hansa tüccarlarının ayrıcalıklarını kısıtlamaya gitmesi de Hansalıların birlikte hareket etmesi ve ambargosuyla karşılık bulmaktaydı.¹⁸ Norveç'e tahıl ticaretini durduran birlik, ülkede kıtlıkla bir krizin ortaya çıkmasını sağlayarak Kral'ı boyun eğmek zorunda bıraktı.¹⁹ Bu sayede eskisinden daha iyi şartlara sahip genişletilmiş imtiyazlar elde edildi. Bu ve benzeri durumlar İskandinav kentleriyle Hansa tüccarları arasında karşılıklı güvene dayanan bir bağın oluşmasına engel oldu.

Hansalılar, İskandinav kentlerine uyguladıkları türden ambargo ve baskıyı başka kent ve devletlere de çeşitli vesilelerle uygulayarak kendi haklarını koruma ya da daha fazla imtiyaz elde etmeye devam ettiler. Hatta bazı durumlarda birliğe üye kentler de bu tür boykotlardan nasiplerini almıştır. Hansa tüccarları birliğin batıdaki en önemli merkezi Brugge'de haklarının gasp edildiğini düşündükleri dönemlerde hiç düşünmeden boykot kararı alarak merkezlerini Hollanda'daki Aardenburg veya Dordrecht'e taşımaktan geri durmamışlardır. Bu durum Brugge'nin geri adım atmasına kadar devam etmiştir.²⁰

Birlik her geçen gün büyüyüp güçlenirken rakipleri de o oranda artmaktaydı. Daha önceden sürtüşmelerin yaşandığı Danimarkalılarla savaşıma noktasına geldiğinde dönemin Kralı IV. Valdemar (Atterdag), güçlerini toplayarak 1361'de Gotland ve 1362'de de Hapsian'da Hansalıları bozgununa uğrattı. Fakat Hansalılar, 1367 Helsingborg Kuşatması'yla Bruno Warendorp'u ve Danimarka kralını yendi.²¹ Bu galibiyetten üç yıl

17 Philippe Dollinger, *The German Hansa*, Vol. 1, The Emergence of International Business 1200-1800, London and New York: Routledge, 1970, p. 24.

18 Arved Nedkvitne, *The German Hansa and Bergen 1100-1600*, Köln, Weimar, Wien: Böhlau Verlag, 2014, p. 50.

19 Kontore im Ausland, <https://www.hanse.org/hanse-historisch/die-geschichte-der-hanse/kontore-im-ausland/>, (Son Erişim Tarihi: 20.02.2022).

20 Kontore im Ausland, *Brügge*, <https://www.hanse.org/hanse-historisch/die-geschichte-der-hanse/kontore-im-ausland/>, (Son Erişim Tarihi: 20.02.2022).

21 Merry E. Wiesner-Hanks, *Erken Modern Dönemde Avrupa 1450-1789*, çev. Hamit Çalışkan, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2014, s. 28.

sonra 24 Mayıs 1370'te, Kral IV. Valdemar ve Hansa kentleri arasında Stralsund Antlaşması/Barışı imzalandı. Bu anlaşma, Danimarka'nın saldırganlığının sonunu ve temel ekonomik meselelerde Hansa üstünlüğünü ve birliğin Avrupa siyasetinde artık tanınır hale gelmesini sağlamıştır.²²

2. İlk Hansa Günü - Hansetag

Hamburg ve Lübeck arasındaki ticari birlikteliğin başarı ve gücü her geçen gün yeni kent ve kasabaların katılımını da sağlamıştı. Bu durum, Hansa Birliği'nin resmi kuruluş tarihine kadar artarak devam etti. Önceleri Gotland'ndaki Visby kentinden gerçekleşen yönetim faaliyetleri, 1356'da Lübeck'te toplanan ilk Hansa Günü'yle (Hansetag) bu kentten yürütülmeye başlandı. Aynı gün birliğe üye kent ve kasabalar kendi ordularını birbirlerinin emrine vererek, bir diğerini koruyacağını ve savunacağını öngören *Lübeck Yasası*'na uymaya yemin etti ve böylece seksen üyeyle birlik resmi olarak kuruldu. Lübeck, diğer tüm Hansa kasaba ve kentlerine göre merkezi konumuyla ilk Hansa Günü de dahil olmak üzere toplantıların ve sözleşmelerin çoğuna ev sahipliği yaptı.²³

Hansa Birliği öncesinde ve ilk zamanlarında, soyluların ve Katolik Kilise'nin sahip olduğu güç, serfleri ve tüccar sınıfını kendi inisiyatifleri altında yönetmelerini sağlamaktaydı. Fakat birlik gücünü arttırmaya başlayıp kuzey Avrupa ve Baltık'a kıyısı olan kentlerde varlık göstermeye başlayınca kendine ait bir kültür de gelişmeye başladı.²⁴ Birliğe katılan her kentte *kontor* adı verilen ticari bölgeler kurularak ticaret yönlendirilmeye çalışılırken aynı zamanda sosyal yapıya meydan okuyacak güce ve zenginliğe de sahip olundu.

On üçüncü yüzyıldan on altıncı yüzyılın ortalarına kadar Hansa Birliği, kontorları aracılığıyla sağladığı güvencelerle batının hammadde ve gıda ihtiyaçlarını doğudan karşılayarak, Avrupa'nın kuzeydoğusu ve kuzeybatısı arasındaki mal değişimine büyük ölçüde egemen oldu. Bu ticarete doğunun kürk, balmumu, tahıl, bal, keten, kenevir, ahşap, reçine, zift ve katran gibi ürünlerini batıya götürürken; batıdan da kumaş, değerli madenler, metal eşya ve özellikle silah gibi endüstriyel ürünler getirildi.²⁵

Zaman içerisinde gücü iyice artan Hansa Birliği artık sadece kuzey Avrupa'da değil Portekiz'den Rusya'ya ve İskandinav ülkelerinden İtalya'ya kadar geniş bir ekonomik coğrafyada iki yüzü aşkın kentte çok sayıda kontora sahipti. Bu kentler arasındaki bağlantıysa dört büyük aktarma merkezi; doğuda Novgorod'daki Peteryard (Kuzeybatı Rusya) ve Bergen'deki Tyske Bryggen (Norveç); batıdaysa Brugge (Flanders) ve Londra'da önceleri Guildhall sonradan Steelyard (İngiltere) tarafından sağlandı.²⁶

22 Bjork, David K. "The Peace of Stralsund, 1370." *Speculum* 7, No. 4 (1932), s. 448; Hansa Birliği'nin hiçbir zaman Avrupa siyasetinde aktif olmak gibi bir amacı olmamıştır. Bu anlaşma aynı zamanda başta Danimarka olmak üzere Baltık kıyılarında birliğin özgürce ve geniş bir alanda ticaret yapmaya başlanmasını sağlamıştır. Pagel, 1942, s. 3.

23 Örneğin 1356 ile 1407 arasında yapılan 67 sözleşmeden 43'ü Lübeck'te yapılmıştır. "The Hanseatic Days, the highest decision-making council of the Hanseatic League (1356-1669)", <https://www.hanse.org/en/hanseatic-days/the-traditional-hanseatic-days/>, (Son Erişim Tarihi: 20.02.2022)

24 Gaimster, David. "A Parallel History: The Archaeology of Hanseatic Urban Culture in the Baltic c. 1200-1600." *World Archaeology* 37, No. 3 (2005), p. 408-423.

25 Onur İnal, Kasım 2007, s. 60.

26 Wiesner-Hanks, 2014, s. 28; Kontore im Ausland, *London* <https://www.hanse.org/hanse-historisch/die-geschichte-der-hanse/kontore-im-ausland/>, (Son Erişim Tarihi: 20.02.2022).

Zaman içerisinde Hansa kentlerinde yaşanan yönetsel bozulmalar on beşinci yüzyıla gelindiğinde Rusya'da da kendini gösterdiğinde hem halk hem de Rus yönetimince hoş karşılanmadı ve bölgenin önemli aktarma merkezi Novgorod'daki kontor, 1494'te Rus Çarı Büyük İvan'ın (1462-1505) emriyle kapatıldı. Bu gelişmeyle, Hansa tüccarları buradaki tüm ticari ayrıcalıklarını kaybederken,²⁷ buradan yürütülen işlemler Riga'ya aktarıldı.²⁸ Büyük İvan'ın bu adımı diğer devlet yönetimlerinde de benimsendi ve birliğin kendi tüccarlarını marjinalleştirdiği ve üyeleri dışındaki tüccarların kârlarını en aza indirme eğiliminde olduğu varsayımı öne sürülerek benzer uygulamalara gidilmeye çalışıldı.²⁹

Büyük İvan'la başlayan Hansa Birliği'ne karşı girişimlerin yanı sıra yükselen ulusal ve bölgesel ekonomiler, Hansa tüccarları ve kentleri gibi bölgeler üstü bir birliğe yaşam hakkı tanımamaya başladı. Birliğin güçten düşmesindeki önemli etkenlerden birisi de üyelerinin dini inanç farklılıklarıydı. Reform Hareketleri ve temelde dini görüşteki ayrılıkların neden olduğu *Otuzyıl Savaşları (1618-1648)* birliğe üye birçok kenti birbirleriyle savaşır hale getirdi.³⁰ Bu da Hansa tüccarlarının ticaret alanını ve düzenli mal akışını ortadan kaldırarak birliğin güçten düşmesine ve etki alanının daralmasına neden oldu. Tüm bu siyasi ve dini gelişmelerle bir zamanlar sayıları iki yüzü aşan kentin dahil olduğu Hansa Birliği, 1669'da Lübeck'teki son *Hansa Günü*'nü ondan az kentin katılımıyla gerçekleştirdi. Birlik on sekizinci yüzyılın başından itibaren artık sadece sembolik bir yapı olarak varlığını devam ettirdi.

Birliğin önemli iki kenti Lübeck ve Hamburg'un yanı sıra Bremen bu sembolik yapının koruyucuları olarak ittifakı devam ettirdi. Her ne kadar eski gücünde olmasa da zaman içerisinde oluşturulan ikili ilişkiler sayesinde okyanus ötesiyle dahi ticaret yapacak güce sahip olundu.³¹ Bu gücünün farkında olan birlik üyeleri bölgelerindeki diğer birlikler ve devletlerin siyasi ve iktisadi tacizlerine karşı varlıklarını devam ettirebilme adına karşılıklı ticari anlaşmalar ve konsolosluklar açma yoluyla haklarını savunmaya devam ettiler. İşte tam da bu dönemde Osmanlı İmparatorluğu'nun İngiltere'yle 1838'de bir ticaret anlaşması imzalaması birliğin Akdeniz'de de faaliyet göstermesine olanak sağlayabiliyordu. Bu kapsamda birliğin Londra elçisi James Colquhoun (1780-1855), Osmanlı İmparatorluğu'yla karşılıklı ticaret anlaşması imzalamanın yolları aranmakla görevlendirilmiştir.

27 Joshua J. Mark, "Hanseatic League", https://www.worldhistory.org/Hanseatic_League/, (Son Erişim Tarihi: 20.02.2022).

28 Kontore im Ausland, *Novgorod*, <https://www.hanse.org/hanse-historisch/die-geschichte-der-hanse/kontore-im-ausland/>, (Son Erişim Tarihi: 20.02.2022).

29 Joshua J. Mark, "Hanseatic League".

30 Paul Kennedy, *Büyük Güçlerin Yükseliş ve Çöküşleri*, çev. Birtane Karanakçı, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2010, s. 60.

31 Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ve Hansa Birliği arasında doğrudan diplomatik ilişkiler 1853'te kuruldu ve ilk konsolosluk da 1857'de kuruldu. Bu tarihten önceyse üç kent, ABD ile ayrı ayrı diplomatik ilişkiler kurdu. Hamburg'da ilk ABD Konsolosluğu 1790'da; Bremen'de 1794'te ve Lübeck'teyse 1824'te açıldı. Bu konsolosluklar 1857'de tek bir çatı altında toplandı ve Hansa Birliği'yle ABD arasındaki karşılıklı ilişkiler 1868'e kadar bu konsolosluk aracılığıyla yürütüldü. Bu tarihte Hansa Birliği'nin Kuzey Almanya Konfederasyonu'na (Norddeutscher Bund) katılmasıyla ABD'nin bu kentlerle olan ilişkisi Kuzey Almanya Konfederasyonu üzerinden yürütüldü. Bu dönemde ABD ile ticaretteki ana liman Bremen'dir. "A Guide to the United States' History of Recognition, Diplomatic, and Consular Relations, by Country, since 1776: Hanseatic Republics", <https://history.state.gov/countries/hanseatic-republics/summary>, (Son Erişim Tarihi: 20.02.2022).

B. Osmanlı-Alman Ticareti'nde Hansa Birliği

Osmanlı İmparatorluğu ile Hansa Birliği arasındaki iktisadi ilişkileri incelemeden önce iki toplum, Osmanlı ve Alman toplumu arasındaki tarihsel arka plana bakmak adeta zorunludur. İki toplum arasında kurulan ilk temaslar sadece iktisadi değil aynı zamanda siyasi ve askeri ilişkileri de içinde barındırmaktadır. Bu ilişkiler, Alman İmparatorluğu'nun kuruluşunda etkili olan Prusya Krallığı döneminde yoğunlaşmaktadır. İlk diplomatik temaslar, Prusya Kralı I. Friedrich (1701-1713)'in tahta çıkışı dolayısıyla Osmanlı heyetinin Berlin'i ziyaretiyle³² gerçekleşse de Alman kentleriyle ilişkiler çok daha önceleri Leipzig, Dresden, Augsburg, Regensburg ve Nürnberg gibi Alman kentleriyle yapılan karşılıklı ticarete dayanmaktadır.³³

Osmanlı İmparatorluğu ile Alman kentleri arasındaki ikili diplomatik ilişkilerin temelini oluşturan asıl gelişmelerse Prusya Kralı II. Friedrich (Büyük Friedrich)'in hükümdarlık yıllarına (1740-1786) dayanmaktadır. Avusturya ve Rusya'nın Osmanlı ve Prusya'ya komşu ve düşman oluşları kaçınılmaz olarak iki devletin bir araya gelmesini sağlamıştı. Osmanlı'yla Prusya'nın ortak sınırlarının olmayışı diğer komşuları gibi birbirlerinin topraklarında yayılmalarını engelliyordu. Bu duruma ek olarak Prusya'nın, Katolik Avusturya ve Ortodoks Rusya gibi koyu Hristiyanlık öğretilerini benimsemeyen Protestanlık inancına sahip olması Osmanlı'yla ittifak yapmasını da kolaylaştırmaktaydı.³⁴ Tüm bu gelişmeler iki devletin yaklaşmasını sağlayan ortamı yaratmaktaydı.

Farklı vesilelerle Osmanlı İmparatorluğu'yla irtibata geçmeye çalışan Prusya, özellikle Avusturya'yla giriştiği mücadelede Osmanlı'dan faydalanmak niyetindeydi. Böylelikle Avusturya karşısında üstünlüğü ele geçirerek zafere ulaşmayı hedeflemekteydi. Tüm bu düşüncelerle Kral, ilk defa Mart 1755'te müşavirlerinden Rexin'i³⁵ İstanbul'a gönderdi. Bu ilk temastan sonra Ocak 1757'de Rexin tekrar İstanbul'a geldiğinde *Yedi Yıl Savaşları* (1756-1763) Avrupa'da devam ediyordu. Savaş nedeniyle büyük bir yalnızlık içerisinde bulunan Kral'ın bu ziyaretten beklentisi, Sultan III. Mustafa'nın saltanatı döneminde (1757-1774), 22 Mart 1761'de sekiz maddelik bir anlaşmayla gerçek olurken;³⁶ anlaşma, 27 Temmuz 1761'de *ahidnâme* olarak tasdik edildi.³⁷ Anlaşmayla aynı zamanda Kral II.

32 Kemal Beydilli, "Colmar von der Goltz Paşa'nın Gelişine Kadar Prusya-Alman Siyasi ve Askeri Münasebetlerine Kısa Bir Bakış", 20. *Yüzyıl Başına Kadar Türk Askeri Eğitim Tarihi Gelişimi*, İstanbul: Harp Akademileri Basımevi, 1983, s. 13.

33 Jakob Krauss, *Deutsch-Türkische Handelsbeziehungen*, Jena: G. Fischer, 1901, s. 47; Philip D. Curtin, *Dünya Tarihinde Kültürler Arası Ticaret*, çev. Şaban Bıyıklı, İstanbul: Küre Yayınları, 2008, s. 233; Rifat Önsoy, "19. Asrın İkinci Yarısından Alman İmparatorluğu'nun 1871'de Kuruluşuna Kadar Bavýera'nın Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Ticareti", VIII. *Türk Tarih Kongresi – Kongreye Sunulan Bildiriler*, C. 2, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1981, s. 1426.

34 Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi, Birinci Meşrutiyet ve İstibdat Devirleri (1876-1907)*, C. 8, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2011, s. 163.

35 13 Aralık 1754'te Osmanlı Sultanı I. Mahmud'un vefatıyla yeni padişahın politikalarına ümit bağlayan II. Friedrich, İstanbul'a gönderilecek bir temsilci aracılığıyla ittifak zemini aramıştır. Bu amaçla, Şileyalı Gottfried Fabian Haude görevlendirilmiştir. Haude'nin imza yetkisine sahip olmaması varılacak bir anlaşmada tekliflerin krala iletilmesini gerekli kılacaktır. Bu zorunluluğun ortadan kaldırılması adına Pomeranya Kralı Adolf von Rexin adını taşıyacak olan Haude aynı zamanda kendini "umur-ı ticaret müsteşarı ve mesalih-i mahsus mahremi" olarak tanıttı. Kemal Beydilli, *Büyük Friedrich ve Osmanlılar*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1985, s. 25-28.

36 Prusya ile Yapılan Ticaret Anlaşması için bkz. A.DVN.NMH., 1/1; Yapılan anlaşmanın maddeleri için bkz. BOA, A.DVNS.NMH.d., 1/15-49; *Mecmua-i Muâhedat*, C. 1, 1878, s. 83-90.

37 HAT, 9/309-1; Helmuth Scheel, *Die Schreiben der türkischen Sultane an die preußischen Könige in der Zeit von 1721 bis 1774: und die ersten preußischen Kapitulationen vom Jahre 1761*, Hohen Philosophischen Fakultät der Universität Griefswald, Doktorat, Berlin, 1930, s. 13-14.

Friedrich Wilhelm'in tahta geçişinden sonra Osmanlı İmparatorluğu'yla gizlice yürüttüğü yakınlaşma faaliyetleri de resmiyet kazanmış oldu.³⁸

Osmanlı İmparatorluğu'nun Prusya'ya kıyasla güçlü olduğu bir dönemde, 1768-1774 arasında Rusya'yla giriştiği savaşı kaybetmesiyle imzalanan *Küçük Kaynarca Anlaşması* (1774) dengeleri değiştirdi. Bu değişimle Osmanlı daha önceden Prusya'yla pek de tercih etmediği bir ittifak anlaşmasına sıcak bakmaya başlamıştı. Böylelikle, Osmanlı-Prusya ikili diplomatik ilişkilerinin başladığı andan itibaren ilk defa karşılıklı menfaatler dengesinde yaşanan bu değişim, 1 Şubat 1790'da Osmanlı'yı Hristiyan bir devletle ilk askeri ittifak antlaşmasını imzalamaya sevk etti. Bu sayede Osmanlı-Prusya ikili diplomatik ilişkileri zirveye ulaştı.³⁹ Osmanlı İmparatorluğu imzalanan bu anlaşmayla Kırım'da kaybettiği toprakları tekrar kazanılıncaya dek Prusya'nın Avusturya ve Rusya'ya karşı kendi yanında savaşmasını sağlarken; Prusya'ysa sadece Polonya toprakların Avusturya tarafından kendisine iade edilmesini zorlamaktan başka bir şey elde edememiştir.⁴⁰ Anlaşma yüklenilen sorumluluklar açısından Osmanlı'nın lehine bir ittifak anlaşması olarak karşımıza çıkmaktadır.

Her ne kadar ikili ittifak anlaşması imzalanmış olsa da bu tarihten sonra Prusya'nın kendi bölgesel ve iç sorunlarıyla uğraşması iki devlet arasındaki ilişkilerin belirli bir düzeyde seyretnesine neden oldu. Fransa'da 1789'da gerçekleşen devrim ve sonrasında yaşananlar Prusya'yı sınırları konusunda düşünmeye sevk etti. 1806'da IV. Koalisyon Savaşı'yla Napolyon Bonaparte liderliğindeki Fransa'nın İngiltere, Rusya ve Prusya'dan oluşan birliği yenmesi ve Berlin'i işgal etmesiyle Kutsal Roma Germen İmparatorluğu son buldu. Bu da beraberinde Osmanlı-Prusya ilişkilerini duraklama dönemine soktu.⁴¹ Bu dönemde Prusya'yı işgal eden Napolyon, ileride Alman birliğinin sağlanmasındaki önemli adımlardan birini de attı. Fransa, 1806'da yıkılan Kutsal Roma Germen İmparatorluğu'nun boşluğunu doldurmak ve Alman kentlerini daha iyi idare edebilmek adına ülke genelinde yapılan düzenlemelerle o dönemde sayıları iki yüzü bulan Alman kentlerinin sayısını altmışa düşürdü. Bu dönemde anayasanın da uygulamaya konulmasıyla kentlerin siyasi olarak bir araya gelmelerine imkan tanındı.⁴² 1811'e gelindiğinde, Hansa Birliği'nin önemli kentleri Lübeck, Hamburg ve Bremen de Fransa tarafından ilhak edilse de 1813'te bu üç Hansa kenti tekrardan bağımsızlıklarını kazandı. Daha sonra, Koalisyon Savaşları'na son veren 1815 Viyana Antlaşması'yla da önceden sayıları altmışa düşürülen Alman kentlerinin sayısı bu sefer otuz sekize düşürüldü ve *Alman Konfederasyonu (Deutscher Bund)* adı verilen bir yapı altında birleştirildiler.⁴³

38 BOA, HAT, 9/321-1.

39 22 Mart 1761'de imzalanan antlaşma, 31 Ocak 1790'da 50 yıl süreyle uzatıldı. *Mecmua-i Muâhedat*, C. 1, 1878, s. 83-90; Kemal Beydilli, *1790 Osmanlı-Prusya İttifâkı*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1984, s. IX-X; Önsöy, 1981, s. 1424.

40 Beydilli, 1984, s. 67-70.

41 Karal, C. 8, 2011, s. 165.

42 Stephen J. Lee, *Avrupa Tarihinden Kesitler 1789-1980*, çev: Ertürk Demirel, Ankara: Dost Kitabevi, 2010, s. 102.

43 Vladimir Potyemkin, *Uluslararası İlişkiler Tarihi Diplomasi Tarihi*, C. 1, çev: Atilla Tokatlı, İstanbul: May Yayınları, 1977, s. 477. Alman Konfederasyonu, 1848 ihtilali'ne kadar varlığını devam ettirdi. Bu tarihte birleşmiş bir Alman Devleti hayalini taşıyan liberal ve devrimci fikirdeki ihtilalciler ayaklandılar. Fakat ihtilalcilerin bu istekleri Alman kentleri arasında gerçekleşen görüşmeler olumsuz sonuçlanınca gerçekleşemedi. Hatta var olan konfederasyon da dağıldı. Fakat, Prusya ve Avusturya önderliğinde 1850'de tekrar toplanan konfederasyon bu sefer iki güç arasında liderlik çekişmelerine sahne oldu. 1866'ya gelindiğindeyse, Avusturya-Prusya arasında kaçınılmaz savaş patlak verdi ve konfederasyon tekrar dağıldı. Konfederasyon her ne kadar dağılsa da birlik olma isteği

1. 1839 Osmanlı-Hansa İmtiyazlı Ticaret Anlaşması

Alman topraklarında siyasi ve askeri durumunun görece istikrar kazandığı bir dönemde Osmanlı İmparatorluğu 16 Ağustos 1838'de İngilizlerle bir ticaret anlaşması imzalamaktaydı.⁴⁴ Balta Limanı Antlaşması olarak da bilinen anlaşmayla İngilizler, Osmanlı İmparatorluğu topraklarında gerçekleştirecekleri ticaretten çeşitli imtiyazlar sayesinde büyük kârlar elde etmeyi garantilemekteydi. Lübeck, Hamburg ve Bremen'in oluşturduğu Hansa Birliği de İngilizlere tanınan bu imtiyazlardan faydalanmak adına hemen harekete geçti. Birlik, Osmanlı İmparatorluğu'yla Balta Limanı'nın temel alındığı bir antlaşmayı ilgili antlaşmadan dokuz ay sonra 20 Mayıs 1839'da imzaladı.⁴⁵

Hansa Birliği'nin İngilizlerle yapılan anlaşmanın üzerinden bir yıl bile geçmeden Osmanlı'yla ticaret anlaşması imzalaması Prusya önderliğindeki Alman Konfederasyonu karşısında büyük bir başarıydı. Anlaşmayı Hansa adına birliğin Londra elçisi James Colquhoun (1780-1855) imzalarken; Osmanlı adına Londra Sefiri Mustafa Reşid Paşa (1800-1858) imzaladı.⁴⁶ Osmanlı İmparatorluğu ve Hansa Birliği arasında imzalanan on sekiz maddelik, *Osmanlı Devleti ile Vilhanseatik Cumhuriyeti Arasında Seyri Sefain ve Ticaret Anlaşması*⁴⁷ birkaç defa eklemelerle genişletildi.⁴⁸ Antlaşma aynı zamanda Osmanlı'yla bir Alman kent/devlet yapılanması arasındaki ilk imtiyazlı ticaret anlaşmasıydı.

Mevcut literatürde, Osmanlı-Alman ilişkilerinde Prusya'yla olan ilişkiler temel alınmaktadır. Fakat Lübeck, Hamburg ve Bremen'in oluşturduğu ve Osmanlı arşiv belgelerinde *Vilhanseatik* veya *Cemahir-i Selase-i Vilhanseatik* gibi çeşitli ifadelerle kendisine yer bulan Hansa Birliği görmezden gelinmektedir. Halbuki bu birlik görüldüğü üzere Balta Limanı'yla başlayan süreçte Osmanlı'yla ilk imtiyazlı ticaret anlaşmasını imzalayan Alman kökenli devlet yapılanmasıdır ve her ne kadar temelde bir ticari birlik olsa da Osmanlı'yla anlaşma imzalayacak güce sahiptir. Birliğin Osmanlı'yla olan siyasi ilişkileri görmezden gelinerek Alman Birliği'nin kuruluşunda öncü rol oynayan ve kurulan yeni Alman İmparatorluğu'nun yönetimini elinde bulunduran Prusya'yla olan ilişkiler, Osmanlı-Alman ilişkilerinde temel alınmaktadır. Halbuki, Hansa Birliği'yle imzalanan ilk antlaşmadan bir yılı aşkın süre sonra 22 Ekim 1840'ta Prusya'yla aynı şartlar altında bir

devam eden Alman kentleri yeni bir birliğin doğuşunu da sağladılar. Main Nehri'nin kuzeyindeki birçok kuzey Almanya kenti, 1866'da Prusya önderliğinde, *Kuzey Almanya Konfederasyonu*'nu (Norddeutscher Bund) kurdu. Bu konfederasyona 1871'de Alman İmparatorluğu'nun kuruluşuna kadar varlığını devam ettirdi.

44 Mübahat S. Kütükoğlu, *Balta Limanı'na Giden Yol Osmanlı İngiliz İktisadî Münasebetleri (1580-1850)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2013, s. 138.

45 BOA, HR. SYS., 1887/2-1; İ.HR., 8/374-1. Bu belgede anlaşma tarihi olarak 10 Mayıs 1839 belirtilmektedir. Bu anlaşmadan önce Londra Sefiri Mustafa Reşid Paşa tarafından Sadarete Belçika ile imzalanan ticaret anlaşmasının bir benzerinin Hansa Birliği ile imzalanması yönünde bir yazı iletilmiştir. BOA, HAT, 1183/46702-1; Anlaşma tarihi olarak 26 Şaban 1256/22-23 Ekim 1840 tarihleri de verilmektedir. *Mecmua-i Muâhedat*, C. 1, 1878, s. 94; Necdet Kurdakul, *Osmanlı Devleti'nde Ticaret Antlaşmaları ve Kapitülasyonlar*, İstanbul: Döler Neşriyat, 1981, s. 231-236; Başka bir kaynaktaysa, anlaşma tarihi olarak 18 Mayıs verilmektedir. Hartmut Müller, "Bremen und Türken zur Zeit des Osmanischen Reiches", *Bremisches Jahrbuch*, Band 81, 2002, p. 111.

46 Osmanlı İmparatorluğu'yla Hansa Birliği arasında anlaşma yapabilmesi adına Londra Sefiri Mustafa Reşid Paşa'ya ruhsatname verilmiştir. BOA, A.DVN.NMH., 2/13; Hansa Birliği ile Osmanlı İmparatorluğu arasında anlaşma yapabilmesi adına Londra elçisi James Colquhoun görevlendirilmiştir. BOA, İ.HR., 8/374-1.

47 *Mecmua-i Muâhedat*, C. 1, s. 94; BOA, HR. SYS., 1887/2-1; BOA, İ.HR., 8/374-1.

48 BOA, HR. SYS., 1887/3, 1-4; Bu anlaşma uyarınca 1790'da imzalanan anlaşmasının aksine Osmanlı İmparatorluğu ithalat gümrüğünü yüzde 5'e; ihracat gümrüğüne yüzde 12'ye yükseltmiştir. *Mecmua-i Muâhedat*, C. 1, 1878, s. 94-99.

antlaşma imzalanmıştır.⁴⁹ Bu iki ayrı antlaşma da göstermektedir ki, Osmanlı-Alman ikili ilişkilerinde en azından *iktisadi* konularda Hansa Birliği'ne atıfta bulunmak gerekmektedir. Aynı zamanda görülmektedir ki, Hansa Birliği kendi başına bir yapılanmadır ve Prusya'yla herhangi bir yönetsel birliktelikten söz etmek mümkün değildir. Hatta Hansa Birliği, Prusya'nın başkenti Berlin'de bir elçi dahi bulundurmaktadır.⁵⁰ Tüm bunlar da göstermektedir ki, Hansa Birliği Alman coğrafyasında kendi yönetimini diğer Alman devlet yapılanmalarına dahi kabul ettirebilecek güce ve özerkliğe sahiptir.

Osmanlı İmparatorluğu, Hansa Birliği'yle imzaladığı ilk anlaşmanın üzerinde çok geçmeden, 15 Eylül 1841'de yeni bir anlaşmayla ilgili antlaşmanın esasları detaylandırılmıştır. Yeni anlaşmaya göre, ilgili anlaşmanın dördüncü maddesi uyarınca tarım ve sanayi ürünlerinden alınan ve daha önceden kaldırılan dahili ticaret vergisi yerine eşyanın kıymeti gereğince yüzde 9 ve iskeleden ihraçlarında da tüccarların yüzde 3'lük vergi ödemeleri belirtilirken, antlaşmanın yedi yıl süreyle geçerli olacağı, aksi belirtilmedikçe süre sonunda kendiliğinden yenileneceği de belirtilmiştir.⁵¹

Hansa Birliği'nin Osmanlı İmparatorluğu'yla doğrudan ticari ilişkiler kurmasının temelinde hem bir yandan Osmanlı'yla yakınlaşma isteği hem de Avrupalı devletlere 1838'de tanınan ticari ayrıcalıklardan faydalanma düşüncesi yatmaktaydı. Tüm bu düşüncelerin yanı sıra on yedinci yüzyılda Hansa Birliği'nin yavaş yavaş dağılmasından sonra kurucu üyeler, Lübeck ve Hamburg'un yanı sıra Bremen, ticari çıkarlarını savunmak ve komşu Alman prensliklerinin tecavüzlerine karşı egemenliklerini savunmak adına Avrupa'nın güçlü devletleriyle diplomatik ilişkilerini sürdürdüler. Bu temsil ilişkisi, denizasıra ticaret üzerindeki merkantilist kısıtlamaların hafifletildiği on dokuzuncu yüzyılın başlarındaysa büyük ölçüde genişledi. Avrupa, Asya ve Amerika'daki Hansa ileri karakolları, öncelikle ticari ihtiyaçlara hizmet eden ve neredeyse yalnızca fahri konsoloslar tarafından yönetilen bir yapıya sahipti. Ancak Osmanlı İmparatorluğu topraklarındaki diğer limanlarda da konsolosluk açabilmesi için Hansa Birliği'ne imzalanan anlaşma öncesinde şart olarak İstanbul'da bir diplomatik temsilcilik açmasını şart koşmuştu.

2. İstanbul'da İlk Diplomatik Temsilcilik

Hansa Birliği, 1625'te ilk defa Lahey'de açtığı diplomatik temsilciliğinden sonra birliğin sona erdiği güne kadar ticari ilişkide bulunduğu bölgelerdeki çeşitli kentlerde temsilcilikler açmıştır. Bu temsilcilikler bazen üç Hansa kentini temsilen tek çatı altında olabileceği gibi 49 Kurdakul, 1981, s. 245-248; Zollverein, Hansa Birliği'nden farklı olarak sadece Alman kent devletlerinin kendi aralarında gümrükleri ortadan kaldırmak adına kurdukları iktisadi bir birlikteliktir. Dedinge, Béatrice, "Trade Statistics of the Zollverein, 1834-1871", *Revue de l'OFCE*, Vol. 140, No. 4, 2015, p. 68; Prusya'yla ilk dostluk ve ticaret anlaşması 22 Mart 1761'de imzalandı. 31 Ocak 1790'daysa anlaşma 50 yıl süreyle uzatıldı. Bu anlaşma uyarınca ithalat ve ihracatta gümrük yüzde 3 olarak belirlendi. 1840'taki yeni anlaşmada 1838 Balta Limanı esas alınarak gümrük oranları ithalatta yüzde 5'e ihracatta yüzde 12'ye yükseltildi. Ayrıntılı bilgi için bknz. *Muâhedât Mecmûası*, C. 1, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2008, s. 83-94. 50 BOA, HR.MKT., 465/94.

51 Osmanlı İmparatorluğu ile Hansa Birliği arasında imzalanan anlaşma metni için bknz. BOA, A.DVN.NMH., 4/17; Kurdakul, 1981, s. 261-264; Hansa Birliği tarafından anlaşmanın onaylandığına dair, A.DVN.NMH., 4/19. Antlaşmanın yeni ve İngiltere ve Fransa'yla imzalanan anlaşma maddelerinden farklı olan kısmıysa her iki akit taraf için de en çok kayırılan (müsaadeye mazhar) ulus hakları biçiminde karşılıklılık sağlamasıydı. Fakat Osmanlı'ya verilen bu taviz, tüm yabancı devletlere Hansa kentlerinde serbest ve eşit rekabeti garanti eden Hansa ticaret anlaşmasına karşılık geliyordu. Ancak bu durumda, Osmanlı'nın bu deneyime sahip uzak mesafeye gidebilen tüccarlarının neredeyse hiç bulunmaması müteakibiyet ve en çok kayırılan ulus muamelesinden pek de yararlanmayacağı varsayılabilirdi. Müller, 2002, p. 112-113.

genellikle her kent kendi diplomatik temsilciliğini açmıştır. Birliğin fiili olarak sona erdiği güne kadar Lübeck 202, Hamburg 286 ve Bremen 217 diplomatik temsilciliğe sahipti.⁵²

Hansa Birliği her ne kadar iki antlaşma imzalanmış olsa da Osmanlı İmparatorluğu'nda bir temsilciliği yoktu. İlgili antlaşmalardan önce gerçekleşen görüşmelerde İstanbul'da bir diplomatik temsilcilik açılması üzerine yapılan müzakereler, antlaşma metninin altıncı maddesi uyarınca⁵³, 1842 Ekimi'nde İspanyol Antonio Lopez de Cordoba'nın (1799-1854) Hansa elçisi olarak görevlendirilmesiyle karşılandı.⁵⁴ Cordoba'nın İstanbul'daki temsilciliği Hansa Birliği'nin Osmanlı'daki ilk ortak temsiliydi. Fakat İstanbul'dan önce İzmir'de Bremen müstakil bir temsilcilik açarak Johann Peter Miller'i konsolos olarak atamıştı. İzmir'de açılan bu konsolosluk birliğe dahil bir kentin Osmanlı'daki ilk temsil edilişiydi.⁵⁵

İspanyol Antonio Lopez de Cordoba sayesinde ilk etapta ihtiyaçlarını karşılayan Hansa tüccarları zaman içerisinde Almanca konuşan bir elçiye ihtiyaç duyduklarında birlik, İstanbul'a Alman kökenli bir görevli atama konusunda karar aldı. Bu sayede, Hansa Birliği kendine ait özerk bir elçilik de açmış olacaktı. Bu gelişme uyarınca, şark üzerine araştırmalar yapan Andreas David Mordtmann, Hansa Birliği'nin İstanbul elçisi olarak 1846'da görevlendirildi ve 1847'de görevine başladı.⁵⁶

Lübeck, Hamburg ve Bremen'in oluşturduğu Hansa Birliği için İstanbul'daki diplomatik temsilcilik kıta Avrupası dışında tam diplomatik karaktere sahip ilk tecrübeydi. Osmanlı'da uzun zamandır diplomatik temsilcilikleri bulunan diğer deniz cumhuriyetlerinin aksine, Venedik vb. gibi, birliğin Babıâli'nin yüksek siyasetinde aktif bir rol oynamaya ne niyeti ne de kudreti vardı. Her ne kadar Mordtmann diğer konsoloslardan farklı bir göreve sahip olmasa da daha çok tarafsızlığı ve ticari özgürlüğü desteklemekle yetinen bir dış siyasetle, bölgede çatışan büyük güçler arasında birliğin haklarını savunmaya ve geliştirmeye çalıştı. Bu sayede Mordtmann, İstanbul'dan elde ettiği ticari ve siyasi bilgilerle temsilciliğin kapandığı 1859'a kadar aktif ve başarılı bir görev icra etti.⁵⁷

Andreas David Mordtmann, Alman Ulusal Birliği'nin (Deutscher Nationalverein) 1859'da kuruluşuna kadar Hansa diplomatik temsilcisi olarak İstanbul'da görev yaptı. Bu tarihte, Hansa temsilciliği Prusya'nın İstanbul'da bulunan elçiliğinin bünyesine girdi. Böylelikle Mordtmann'ın görev ve yetkileri de sona erdi.⁵⁸

52 İnal, Kasım 2007, s. 60.

53 "... Bu üç devlet de Osmanlı memleketlerinin ticari bölge, kent ve limanlarında konsolosluklar açılmasına gereksinme gördükleri yerlerde gerek kendi uyruklarından ve gerek yabancıardan bulunsun konsolos ve konsolos vekilleri atayabilecekler;..." Kurdakul, 1981, s. 232.

54 "Antonio López de Córdoba", <https://dbe.rah.es/biografias/24488/antonio-lopez-de-cordoba>, (Son Erişim Tarihi: 20.02.2022).

55 Onur İnal, İstanbul'dan önce İzmir'deki temsilciliğin kurulduğunu öne sürmektedir. "Cordoba'nın Hansa şehirlerinin İstanbul temsilcisi olarak resmi ataması, Miller'in Bremen'in İzmir konsolosu olmasından kısa bir süre sonra, 1843 yılının ekim ayında gerçekleşti." İnal, Kasım 2007, s. 63.

56 Tobias Völker, "Holding High the Hanseatic Cross in the Levant: Andreas David Mordtmann and the Diplomatic Milieu of Istanbul", *The International History Review*, 2020, p. 1-3; Semavi Eyice, "Andreas David Mordtmann", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C. 5, s. 489; Mordtmann, Osmanlı'da yapmış olduğu gezileriyle de tanınan bir seyyahtır. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkzn. Zübeyir Bütüner, "Alman Seyyah Andreas David Mordtmann'ın İznikmid-İznik-İzmit (Kocaeli) İzlenimleri", *Uluslararası Kara Mürsel Alp ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu II*, C. 1, Kocaeli: Kocaeli Büyükşehir Belediyesi, Kültür ve Sosyal İşler Dairesi Başkanlığı Yayınları, 2016, s. 529-541.

57 Völker, 2020, p. 3.

58 Völker, 2020, p. 3.

Osmanlı İmparatorluğu, Hansa elçiliğinin Prusya'ya devredilmesinden sonraki süreçte Balta Limanı temel alınarak imzalanan imtiyazlı ticaret anlaşmalarında zaman içerisinde revizyona gitmek istedi. Bunun amacı en basit ifadeyle, yerli üretimi dış rekabetten korumaktı. Bu durumdan haliyle Hansa Birliği'yle imzalanan anlaşma da etkilendi. Fakat birliğin 1859'da elçiliğini Prusya'ya devretmesiyle ilgili görüşmeler artık Almanların Osmanlı'daki tek temsilcisi Prusya elçiliği aracılığıyla gerçekleştiriliyor gözükse de Osmanlı İmparatorluğu Berlin'de bulunan sefiri Yanko Aristaki Efendi'yi dönemin Hansa Birliği Berlin Elçisi'yle müzakere yapması konusunda ruhsat verdi. Bu sayede Prusya'yla imzalanan ticaret antlaşmasının hükümleri üzerinde görüşme imkanı tanınmış oldu.⁵⁹ Bu gelişmeler sonucunda Prusya'yla imzalanan 20 Mart 1862 tarihli yeni anlaşma hükümleri uyarınca ithalattan alınan gümrük vergisi yüzde 5'ten yüzde 8'e yükseltirken ihracattan alınan gümrük vergisiyse yüzde 12'den yüzde 8'e indirildi. Ancak ihracat gümrüğü, takip eden her yıl yüzde 1 indirilmek kaydıyla 8 yıl sonunda yüzde 1'e düşürülecekti.⁶⁰ Bu anlaşma hükümleri aynı şekilde Hansa Birliği tarafından da uygulanmıştır.

Hansa Birliği, 1859'da her ne kadar temsilciliğini Prusya'ya devretse de görüldüğü üzere varlığını devam ettirmiş ve Osmanlı'yla ilişkilerini de sürdürmüştür. 1866'da Prusya ve Avusturya arasında Alman kent devletleri üzerindeki hakimiyeti belirleyecek olan *Yedi Hafta Savaşı* ya da *Avusturya-Prusya Savaşı* olarak da bilinen savaşın patlak vermesiyle 1867'de Hansa Birliği'ni oluşturan Lübeck, Hamburg ve Bremen, Prusya'nın yanında savaşa girmiştir. Birlik üyeleri, 31 Ağustos 1867'de ilk seçimleri gerçekleştirilen *Kuzey Almanya Konfederasyonu*⁶¹'na (Norddeutscher Bund) tam katılım sağlamıştır. Bu tarihten itibaren müstakil bir birlikten söz etmek pek de mümkün değildir. Öyle ki, Prusya'nın baskılarının iyiden iyiye hissettirildiği 1867'den itibaren birliğe üye kentler, Kuzey Alman Konfederasyonu'na 1868'de dahil oldular.⁶² Böylelikle, 1839'da başlayan Osmanlı-Hansa resmi ilişkileri de son bulmuş oldu. Bu tarihten sonra Osmanlı İmparatorluğu ilk etapta Prusya Krallığı'yla daha sonra da 1871 itibarıyla yeni kurulan Alman İmparatorluğu'yla ilişkilerine devam etmiştir.

Sonuç

Osmanlı İmparatorluğu'nun İngiltere'yle 1838'de Balta Limanı Ticaret Anlaşması adıyla da bilinen imtiyazlı ticaret anlaşmasını imzalaması yeni bir dönemin başlangıcı sayılmıştır. Osmanlı, bu imtiyazlı ticaret anlaşmasının benzerini sırasıyla Fransa, Sardunya ve İspanya'yla da imzalamıştır. İlgili imtiyazlardan faydalanmak adına dönemin Londra Elçisi James Colquhoun aracılığıyla nabız yoklayan Hansa Birliği de çok geçmeden bir anlaşma imzalamıştır. 1839'da gerçekleşen bu anlaşmayla Osmanlı İmparatorluğu siyasi bir devlet yapılanmasından ziyade bir ticaret birliğine imtiyaz vermiş oluyordu. Osmanlı'nın en önemli şartlarından birisi İstanbul'da bir temsilciliğin açılmasıdır ki bu istek de 1842 Ekim'i'nde Mordtmann'ın atanmasına kadar İspanyol Cordoba'yla karşılanmıştır. Mordtmann'ın elçiliğiyle birlikte Hansa Birliği, Osmanlı başkentinde yerleşik bir temsilciliğe sahip olmuştur.

59 BOA, A.DVN.NMH, 13/14.

60 BOA, A.DVN.MKL, 3/13-12.

61 Jonathan Steinberg, *Bismarck*, çev. Hakan Abacı, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2. Baskı, 2018, s. 329.

62 Gustav Heinrich Schmidt, "Statistik des Consums in Lübeck von 1836-1868", *Zeitschrift des Vereins für Lübeckische Geschichte und Alterthumskunde*, Band 6, 1892, p. 340.

Modrtmann ile başlayan ilişkiler sürecinde Hansa Birliği, Osmanlı topraklarında yaşayan veya seyahat eden vatandaşlarının yanı sıra ticari faaliyetlerde bulunan tüccarlarının da can ve mal güvenliklerini sağlamayı ve güvence altına alınmayı amaç edinmişti. Bu sayede iki toplum arasındaki ticari ilişkilerin gelişmesine katkı sağlanacaktı.

Karşılıklı menfaatler dengesince kurulan ikili ilişkilerin en büyük kazananı Hansa Birliği olmuştur. Osmanlı tüccarlarının Baltık ve Kuzey denizlerine yönelik ticari faaliyetlerinin bulunmaması ve aynı zamanda kervan ticaretinin batıdaki başlangıç noktası Viyana'nın konumundan dolayı Osmanlı tüccarları kuzey halklarıyla ticaretle genel olarak Avusturya'yla muhatap olmuştur. Bu da Alman kent devletleriyle ilişkilerin sınırlı kalmasına neden olmuştur. Fakat, Hansa Birliği'nin denizcilikteki tecrübesi ve okyanus ötesi ticaretle sağladığı tecrübelerle Akdeniz'de varlık göstermesi, imtiyazlı ticaret anlaşmasının avantajlarından en çok Hansa tüccarlarının faydalanmasını sağlamıştır.

1839'da başlayan Osmanlı-Hansa ikili ilişkileri, Alman topraklarında yaşanan siyasi gelişmelerin de etkisiyle 1859'da, İstanbul'daki elçiliğin Prusya elçiliğine devredilmesi, daha sonra da birliğin 1867'de Kuzey Alman Konfederasyonu'na dahil olmasıyla da son bulmuştur. Bu süreçte, Mordtmann'ın çabaları iki toplum arasındaki ilişkilerin gelişmesine katkı sağlamıştır.

Hansa Birliği resmi olarak 1867'de son bulsa da birliğin hafızasını canlı tutmak ve kültürünü devam ettirmek adına 1980'den itibaren bazı girişimlerle Hansa Birliği'ne belli bir süre de olsa katılım sağlamış olan kent ve kasabalar *kültürel* olarak tekrar birleşmeye başlamıştır. Günümüzde bu yeni oluşuma 16 farklı ülkeden 192 kent⁶³ katılım sağlamakta ve Yeni Hansa Birliği'ni her yıl farklı bir kentte düzenlenen etkinliklerle kültürel olarak yaşatmaktadırlar.

Kaynakça

A. Arşiv Kaynakları

T. C. Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)

BOA, Bâb-ı Âsafî Divan-ı Hümayun Kalemi Defterleri (A.DVN.NMH), 1/1, 2/13, 4/17, 4/19, 13/14.

BOA, Bâb-ı Âsafî Divan-ı Hümayun Mukavele Kısmı (A.DVN.MKL), 3/13-12.

BOA, Bâb-ı Âsafî Divan-ı Hümayun Nâme-i Hümayûn Defterleri (A.DVNS.NMH.d), 1/15-49.

BOA, Hatt-ı Hümayûn Tasnifi (HAT), 9/309-1, 9/321-1, 1183/46702-1.

BOA, Hariciye Nezareti, Siyasi Kısım Evrakı (HR. SYS), 1887/2-1, 1887/3-1-4.

BOA, İrade Hariciye (İ.HR), 8/374-1.

B. Resmi Belgeler

(1878), *Mecmua-i Muâhedat*, C. 1, İstanbul: Hakikat Matbaası.

(2008), *Muâhedât Mecmûası*, C. 1, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

C. Araştırma ve Tetkik Eserler

Aytüre, Selma; Aydoğdu Bağcı, Semra; Berki, Ömer (2017), "Hansa Birliği (Avrupa Birliği'nin Sonu Da Avrupa Birliği Gibi Mi Olacak?)", *International Journal of Social Science*, Summer II, No. 58, p. 523-541.

63 "Hansestäde", <https://www.hanse.org/hansestaedte/>, (Son Erişim Tarihi: 20.02.2022).

- Ballıkaya, Ahmet (2018), "Hansa Birliği", Yüksek Lisans Tezi, Mersin: Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Beydilli, Kemal (1983), "Colmar von der Goltz Paşa'nın Gelişine Kadar Prusya-Alman Siyasi ve Askeri Münasebetlerine Kısa Bir Bakış", 20. Yüzyıl Başına Kadar Türk Askeri Eğitim Tarihi Gelişimi, İstanbul: Harp Akademileri Basımevi, s. 13-17.
- _____ (1984), *1790 Osmanlı-Prusya İttifâkı*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- _____ (1985), *Büyük Friedrich ve Osmanlılar*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları.
- Burkhardt, Mike (2009), *Der Hanisch Bergenhandel im Spätmittelalter*, Köln, Weimar, Wien: Böhlau Verlag.
- Bütüner, Zübeyir (2016), "Alman Seyyah Andreas David Mordtmann'ın İznikmid-İznik-İzmit (Kocaeli) İzlenimleri", *Uluslararası Kara Mürsel Alp ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu II*, C. 1, Kocaeli: Kocaeli Büyükşehir Belediyesi, Kültür ve Sosyal İşler Dairesi Başkanlığı Yayınları, s. 529-541.
- Bjork, David K (1932), "The Peace of Stralsund, 1370." *Speculum* 7, No 4, p. 447-76. <https://doi.org/10.2307/2850424>.
- Curtin, Philip D. (2008), *Dünya Tarihinde Kültürler Arası Ticaret*, çev. Şaban Bıyıklı, İstanbul: Küre Yayınları.
- Çavdar, Necati; Mamak Çam, Kübra (September 2018), "Türk-Alman Araştırmalarına Bir Katkı: Tanzimat Dönemi'nde Osmanlı Devleti-Cemâhir-i Selâse-i Anseatik Münasebetleri", *Journal of History Studies*, Vol. 10 Issue 6, p. 45-62.
- Dedinger, Béatrice (2015), "Trade Statistics of the Zollverein, 1834-1871", *Revue de l'OFCE*, Vol. 140, No. 4, p. 67-85.
- Derya, Hülya (2018), "Hanse Birliğinden Hanse Kentlerine: Hanse Tüccarları Üzerine Ekonomi Politik Değerlendirme", *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 17, S. 66, s. 801-815.
- _____; Ögüt, Tahir (2016), "Alman İktisat Tarihinde Hanse Birliği ve Lüpek Kenti Örneği", *Avrasya İktisat İşletme Dergisi*, S. 7, s. 13-31.
- Dollinger, Philippe (1970), *The German Hansa*, Vol. I, The Emergence of International Business 1200-1800, London and New York: Routledge.
- Eyice, Semavi (1994), "Andreas David Mordtmann", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C. 5, s. 489-490.
- Gaimster, David (2005), "A Parallel History: The Archaeology of Hanseatic Urban Culture in the Baltic c. 1200-1600." *World Archaeology* 37, No 3, p. 408-423.
- Harrison, Gordon Scott (1971), "The Hanseatic League in Historical Interpretation." *The Historian* 33, No 3, p. 385-397.
- İnal, Onur (Kasım 2007), "Osmanlı İmparatorluğu ve Hansa Tüccarları (1839-1867)", *Toplumsal Tarih*, 167, s. 60-67.
- Karal, Enver Ziya (2011), *Osmanlı Tarihi, Birinci Meşrutiyet ve İstibdat Devirleri (1876-1907)*, C. 8, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

- Kennedy, Paul (2010), *Büyük Güçlerin Yükseliş ve Çöküşleri*, çev. Birtane Karanakçı, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Krauss, Jakob (1901), *Deutsch-Türkische Handelsbeziehungen*, Jena: G. Fischer.
- Kurdakul, Necdet (1981), *Osmanlı Devleti'nde Ticaret Antlaşmaları ve Kapitülasyonlar*, İstanbul: Döler Neşriyat.
- Kütükoğlu, Mübahat S. (2013), *Balta Limanı'na Giden Yol Osmanlı İngiliz İktisâdî Münasebetleri (1580-1850)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Lee, Stephen J. (2010), *Avrupa Tarihinden Kesitler 1789 – 1980*, çev. Ertürk Demirel, Ankara: Dost Kitabevi.
- Mamak, Kübra (2017), “Devlet sâlnâmelerine göre Osmanlı Hariciye Teşkilatı (1847-1877)”, Yüksek Lisans Tezi, Tokat: Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Müller, Hartmut (2002), “Bremen und Türken zur Zeit des Osmanischen Reiches”, *Bremisches Jahrbuch*, Band 81, p. 97-125.
- Nedkvitne, Arved (2014), *The German Hansa and Bergen 1100-1600*, Köln, Weimar, Wien: Böhlau Verlag.
- Önsoy, Rifat (1981), “19. Asrın İkinci Yarısından Alman İmparatorluğu'nun 1871'de Kuruluşuna Kadar Bavyera'nın Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Ticareti”, *VIII. Türk Tarih Kongresi – Kongreye Sunulan Bildiriler*, C. 2, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, s. 1423-1427.
- Pagel, Karl (1942), *Die Hanse*, Oldenburg: Gerhard Stalling.
- Philip D. Curtin (2008), *Dünya Tarihinde Kültürler Arası Ticaret*, çev. Şaban Bıyıklı, İstanbul: Küre Yayınları.
- Potyemkin, Vladimir (1977), *Uluslararası İlişkiler Tarihi Diplomasi Tarihi*, C. 1, çev: Atilla Tokatlı, İstanbul: May Yayınları.
- Sartorius, Georg Friedrich (1830), *Urkundliche Geschichte des Ursprunges der deutschen Hanse*, Herausgegeben von J. M. Lappenberg, Erster Band, Hamburg: Friedrich Perthes.
- Scheel, Helmuth (1930), *Die Schreiben der türkischen Sultane an die preußischen Könige in der Zeit von 1721 bis 1774: und die ersten preußischen Kapitulationen vom Jahre 1761*, Hohen Philosophischen Fakultät der Universität Griefswald, Doktoral, Berlin.
- Steinberg, Jonathan (2018), *Bismarck*, çev. Hakan Abacı, 2. Baskı, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Stein, Walther (1900), *Beiträge zur Geschichte der deutschen Hanse*, Giessen: J. Ricker'sche Verlagsbuchhandlung.
- Terrence Henry Lloyd (1991), *England and the German Hanse 1157-1611*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Ülgen, Pınar (2013), “Geç Ortaçağ Avrupasında Lonca Teşkilatı”, *A Tribute to Prof. Dr. Halil İnalçık, History Studies* 5/2, p. 471-487.
- Wiesner-Hanks, Merry E. (2014), *Erken Modern Dönemde Avrupa 1450-1789*, çev. Hamit Çalıskan, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Völker, Tobias (2020), "Holding High the Hanseatic Cross in the Levant: Andreas David Mordtmann and the Diplomatic Milieu of Istanbul", *The International History Review*, p. 1-20.

D. Dijital Kaynaklar

"A Guide to the United States' History of Recognition, Diplomatic, and Consular Relations, by Country, since 1776: Hanseatic Republics", <https://history.state.gov/countries/hanseatic-republics/summary> (Son Erişim Tarihi: 20.02.2022).

"Antonio López de Córdoba", <https://dbe.rah.es/biografias/24488/antonio-lopez-de-cordoba> (Son Erişim Tarihi: 20.02.2022).

"Hansestädte", <https://www.hanse.org/hansestaedte/> (Son Erişim Tarihi: 20.02.2022).

Hibbert, A. Boyd, "Hanseatic League", *Encyclopedia Britannica*, <https://www.britannica.com/topic/Hanseatic-League> (Son Erişim Tarihi: 20.02.2022).

Kontore im Ausland, <https://www.hanse.org/hanse-historisch/die-geschichte-der-hanse/kontore-im-ausland/> (Son Erişim Tarihi: 20.02.2022).

_____, Brügge, <https://www.hanse.org/hanse-historisch/die-geschichte-der-hanse/kontore-im-ausland/> (Son Erişim Tarihi: 20.02.2022).

_____, London <https://www.hanse.org/hanse-historisch/die-geschichte-der-hanse/kontore-im-ausland/> (Son Erişim Tarihi: 20.02.2022).

_____, Novgorod, <https://www.hanse.org/hanse-historisch/die-geschichte-der-hanse/kontore-im-ausland/> (Son Erişim Tarihi: 20.02.2022).

Mark, Joshua J., "Hanseatic League", https://www.worldhistory.org/Hanseatic_League/ (Son Erişim Tarihi: 20.02.2022).

"The Hanseatic Days, the highest decision-making council of the Hanseatic League (1356-1669)", <https://www.hanse.org/en/hanseatic-days/the-traditional-hanseatic-days/> (Son Erişim Tarihi: 20.02.2022).